

РОЗДІЛ I. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ОСВІТИ

УДК 377.35 (4)

О. А. БОЧАРОВА (д-р пед. наук, доц.)

Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ПІДГОТОВКА ТА ПРОФЕСІЙНЕ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЧИТЕЛІВ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ У ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

Питання підготовки вчителів для навчання обдарованих дітей є одним з пріоритетних в країнах Європейського Союзу. На основі аналізу Репорту “Єврідіс” розглянуто особливості підготовки та професійного вдосконалення вчителів обдарованих учнів у європейських країнах. Представлено приклади проведення курсів з підвищення кваліфікації для вчителів за допомогою дистанційної освіти, метою яких є надання відповідної інформації, знань і вмінь, які допоможуть точно ідентифікувати й діагностувати здібності, підтримувати й розвивати дитячі захоплення та інтереси.

Ключові слова: обдарований учень, підготовка вчителів, професійне удосконалення, курси підвищення кваліфікації.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями. Питання підготовки вчителів для навчання обдарованих дітей є одним з найважливіших в країнах Європейського Союзу. Не викликає сумнівів, що для роботи з обдарованими дітьми потрібен особливий учитель, і його підготовка повинна відрізнятися від підготовки вчителя традиційної масової школи. Суспільство ставить перед таким педагогом високі вимоги, від нього очікують результатів, оскільки він відрізняється рівнем інтелектуальних здібностей, творчим підходом. У більшості країн, вчителі, які працюють з обдарованими учнями, не розглядаються як окрема категорія працівників, вони прирівнюються до тих, хто працює у звичайній школі. Їхня праця немає жодних переваг, вони не мають ні пільг, ні додаткової платні. У широкому значенні термін „учитель обдарованого учня” означає невелику, але специфічну професійну групу вчителів, які, крім виконання своїх обов'язків, займаються розвитком і підтримкою талановитих дітей [4, с. 57–59].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Огляд педагогічної літератури свідчить, що останнім часом педагогічна наука збагатилася результатами досліджень з питань підготовки вчителів до роботи з обдарованими дітьми, в яких автори (О. Антонова, Б. Блум, І. Божим, Дж. Галлахер, Т. Гіза, В. Лімонт, Д. Наконечна, Ф. Монкс, В. Панек) частково торкалися професійної підготовки вчителів, зокрема для роботи з обдарованими дітьми.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Теоретичний аналіз наукових праць свідчить, що питання спеціальної підготовки вчителів до роботи з обдарованими учнями та професійного вдосконалення не були предметом спеціального дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Розкрити особливості спеціальної підготовки та професійного вдосконалення вчителів до роботи з обдарованими учнями в європейських країнах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У концепціях підготовки вчителів існує переконання щодо важливості для цієї професії двох якостей: особистісні риси й професійна компетенція. Проблема особистісних якостей – це, головним чином, питання відповідного відбору кандидатів до педагогічної роботи. Завдяки професійній педагогічній освіті можна формувати вчительські компетенції й відшліфувати методичну роботу. Однак, крім професійних якостей, учитель обдарованого учня відрізняється такою рисою, як відповідальність [3, с. 200]. Американський дослідник Б. Блум у своїх дослідженнях видатних особистостей наводить цікавий приклад значимості ролі вчителя у розвитку здібностей учнів: „У більшості випадків перші вчителі вважали їх здібними. Чи були вони дійсно кращими за інших – невідомо. Однак коли перший учитель називає учня „здібним”, це важливе джерело натхнення. Учитель вважає учня особливим і відповідно ставиться до нього. Отримавши перше

визнання в ранні роки навчання, учні починають посилено працювати. Вони більше не переслідують таку мету – порадувати батьків або вчителів. Їхня діяльність спирається вже на особисті плани та інтереси. Учитель підштовхнув учня, а він зробив перший успішний крок”. Отже, учитель може відігравати важливу роль у підтримці та розвитку здібностей обдарованих і талановитих дітей та молоді незалежно від прийнятої освітньої політики в країні [5, с. 124].

У 2006 р. Європейське бюро освіти надіслало у всі країни анкети, що містили питання про допомогу обдарованим учням у школах. Результати відповідей стали основою для публікації „Допомога в розвитку обдарованих учнів: спеціальне вирішення питань у школах Європи”, опублікованої у 2008 р. Після закінчення експерименту було здійснено порівняльний аналіз систем освіти 30 країн. Головне питання, що хвилювало науковців, – це підготовка вчителя до роботи з обдарованими учнями. У ході обробки інформації було виявлено, що в таких країнах, як Австрія, Франція це питання є обов’язковим у підготовці вчителів, а в інших розглядається лише частково (Велика Британія, Польща, Іспанія, Німеччина). У 18 країнах, які брали участь в анкетуванні, учителі можуть добровільно підвищувати свій професійний рівень. Зазвичай, курси з підвищення кваліфікації присвячені методам ідентифікації та видам здібностей учнів, визначенню їхніх освітніх потреб. Термін проведення курсів коливається від кількох днів до кількох місяців, після чого слухачі отримують свідоцтво про закінчення післядипломних курсів. У таких країнах, як Франція, Іспанія, Словенія проводяться спеціальні курси для шкільних психологів та педагогів, а в Австрії, Голландії, Португалії, Великій Британії діють приватні або державні центри, що надають допомогу вчителям [8].

Отже, проблема розвитку здібностей обдарованих учнів в підготовці вчителів може розглядатися як обов’язкова або необов’язкова тема. Деякі європейські вищі навчальні заклади, які мають певну автономію можуть самостійно вирішувати це питання, і у разі потреби, вносити зміни в навчальні плани та програми. Майбутні вчителі у різний спосіб знайомляться з темою обдарованості, дитячих здібностей, творчості, оскільки цей матеріал може вивчатися як окремий предмет або може бути включений до змісту інших предметів (психології, психології творчості, психодидактики).

У Греції та Словенії при підготовці вчителів застосовується подвійний підхід. У Німеччині, Литві, Австрії і Словаччині студенти вивчають проблему обдарованості як окремий предмет, у Словенії в контексті психологічних предметів. У навчальні програми деяких бельгійських Вищих Шкіл та університетів з підготовки вчителів містять питання здібностей і роботи обдарованими дітьми. У Франції нова освітня програма, прийнята у 2008 р. містить такий запис: „Вчителі повинні створювати навчальні ситуації, які сприятимуть розвитку здібностей всіх учнів”. А це означає, що більше уваги буде приділено потребам обдарованих дітей.

В Іспанії питання обдарованості розглядаються на міжпредметному рівні, і лише, в деяких навчальних закладах воно вивчається як окремий предмет. У 2006/07 навчальному році в Ірландії Національна Рада з підготовки та оцінки освітніх програм (National Council for Curriculum and Assessment) внесла ряд змін та підготувала спеціальні вказівки для навчальних програм з підготовки вчителів. У Литві разом з прийняттям «Стратегії навчання обдарованих дітей» (грудень 2005 р.) і опрацьованій на її основі Програми (січень 2006 р.) ця проблема офіційно включена в навчальні програми та програми професійного вдосконалення вчителів. В Угорщині педагогічна освіта регулюється постановою уряду 111/1997, в якій викладені основні напрями педагогічної освіти, і до яких відноситься й ”розвиток обдарованих дітей та молоді”. У Сполученому Королівстві кваліфікаційні стандарти зобов’язують вчителів до індивідуалізації навчання з метою задоволення потреб всіх учнів, у тому числі й обдарованих.

У Польщі існує лише один вищий навчальний заклад – Академія спеціальної педагогіки (м. Варшава), у якому здійснюють спеціальну підготовку педагогів для роботи з обдарованими учнями. Підготовка здійснюється за такими напрямками: „Педагогіка” (спеціальність: „Шкільна педагогіка – педагогіка здібностей”), „Спеціальна педагогіка” (спеціальність: „Педагогіка здібностей і інформатика”) [5, с. 129].

Для того, щоб допомогти вчителю підвищити свою кваліфікацію в роботі з обдарованими учнями, окрім професійної освіти, самоосвіти та самовдосконалення, учителям пропонуються курси з підвищення кваліфікації. Післядипломна освіта є останньою фазою навчання й перепідготовки вчителів, що сприяє формуванню вчительської компетенції, необхідної в роботі з обдарованими учнями. На курсах можна отримати інформацію про останні новинки та нововведення в методиці викладання, додаткові знання з укладання авторських програм, розробок і використання на уроках активних методів, знання з психології про індивідуальні людські відмінності та нові методи діагностики. Післядипломна освіта сприяє реалізації одного з трьох головних принципів

психопедагогіки креативності: удосконаленню знань у поєднанні з практикою.

У Бельгії загальноосвітні заклади самостійно організують курси з підвищення кваліфікації учителів і отримують спеціальне фінансування від держави. У Франції вчителі мають можливість брати участь у різних дослідницьких проєктах над людськими здібностями, і таким чином можуть поглибити свої знання. У Латвії професійне підвищення кваліфікації вчителів сконцентроване на підтримці розвитку індивідуальної творчості та індивідуалізації процесу навчання. В Угорщині модулі є частиною дворічної програми підвищення кваліфікації (післядипломні студії / навчання другого ступеня), які закінчуються отриманням професійного диплому (600 годин) в Університеті Дебрецена та університеті Етвоша Лорана в Будапешті. У Нідерландах підвищення кваліфікації вчителів здійснюється за рішенням освітньої установи або навчального закладу. У Словаччині викладачі, які бажають працювати з обдарованими учнями повинні мати спеціальну професійну підготовку [8].

Починаючи з 2004 р. при університеті імені Миколая Коперника (м. Торунь) було створено Центр освіти і досліджень здібностей. Керівництвом університету було ухвалено рішення про створення на базі навчального закладу постійно діючих курсів з підвищення кваліфікації вчителів. Метою курсів є надання слухачам відповідної інформації, знань і вмінь, які дають змогу ідентифікувати й діагностувати здібності дітей, підтримувати й розвивати дитячі захоплення та інтереси. Оскільки проблема ідентифікації, навчання й підтримки обдарованих учнів вимагає від учителя не тільки загальних психологічних і педагогічних знань, але й також спеціальних, що стосуються конкретної дисципліни, то до програми курсів включено такі предмети, як: філософія творчості й соціологія творчості, психологія творчості й здібностей, окремі питання з психології особистості, соціальна педагогіка, педагогічна інноватика; предмети, що ознайомлюють слухачів з відповідними методами роботи: методи діагностики й ідентифікації здібностей, психологічні тренінги, творчі тренінги, техніка самоосвіти, використання комп'ютера при діагностиці й навчанні обдарованих учнів, дистанційне навчання. Загальна кількість годин навчання дорівнює 300, з яких 1/3 – теоретичні (лекції, семінари), 2/3 – практичні заняття (майстерні, майстер-класи, тренінги) Курси проводять викладачі університету імені Миколая Коперника, які займаються проблемою творчості й здібностей, науковці, які мають власні доробки, та педагоги-практики з досвідом роботи з обдарованими дітьми. Кожний слухач після закінчення навчання розробляє авторський проєкт, який презентує на щорічній конференції „Теоретичні аспекти освіти обдарованих учнів”. Метою таких щорічних конференцій є обмін інформацією й досвідом; проведення майстер-класів, надання консультації спеціалістів центру; друк методичних і наукових публікацій [1, с. 42-46].

У Сполученому Королівстві уряд взяв на себе зобов'язання кожного року здійснювати підготовку додатково 400 спеціалістів з фізичного виховання, музики, мистецтва і драми. А це першу чергу, стосується створення відповідних умов для розвитку здібностей і талантів дитини в цих сферах, і як наслідок, призведе до повного задоволення особливих потреб обдарованих дітей.

Наприклад, чеській відділ Європейської ради з обдарованості, її дослідження та розвитку (European Council for High Ability, ЕСНА) проводить консультації, організує спеціальні семінари, підвищує рівень освіти батьків, вчителів та інших зацікавлених осіб, але не організує заняття, що закінчуються отриманням диплому. Курси з підвищення кваліфікації пропонують державні установи з професійного вдосконалення вчителів та університети. У ряді країн заняття закінчуються отриманням диплому, що визнається Європейською радою обдарованості. У Чехії, Іспанії, Франції, Португалії та Словенії проводяться спеціальні курси для психологів та шкільних психологів [9].

Цікавим у цьому питанні є досвід роботи Польської Республіки. Наприклад, Департамент освіти і спорту Поморського воєводства пропонує безплатні курси з підвищення кваліфікації вчителів для роботи з математично обдарованими учнями. Загальна кількість дорівнює 140 годин і складається з чотирьох модулів.

Перший модуль – предметний.

- Математика. Робота з обдарованим учнем.
- Фізика. Робота з обдарованим учнем.
- Інформатика. Робота з обдарованим учнем.

Другий модуль – методичний.

- Математика. Робота з обдарованим учнем.
- Фізика. Робота з обдарованим учнем.
- Інформатика. Робота з обдарованим учнем.

Третій модуль – психолого-педагогічний.

- Робота з обдарованим учнем – психолого-педагогічні майстер-класи для учителя.

Четвертий модуль – інформатика.

Робота з новими технологіями – майстер-класи з інноваційної діяльності для вчителів [7].

Останнім часом найбільшої популярності мають дистанційні курси з підвищення кваліфікації вчителів. Ми представляємо два приклади проведення та програми курсів у Республіці Польща. Інститут досліджень демократії спільно з Фундацією громадянської країни організовує у межах програми „Допомога шкіл та позашкільних освітніх установ у реалізації завдань у сфері психолого-педагогічної допомоги” курси для вчителів за допомогою дистанційної освіти

Програма курсів:

- Поняття дефініції „обдарований учень”. Специфіка навчання обдарованих учнів (6 год.)
- Обдарований учень зі спеціальними освітніми потребами (6 год.).
- Ідентифікація здібностей обдарованих учнів (6 год.)
- Методика роботи з обдарованим учнем (6 год.)
- Співпраця з родиною обдарованого учня (6 год.)

Курси проводяться з використання методів e – learning. Матеріали курсів містяться на Інтернетній сторінці. Мета навчання: метою курсів є систематизація знань про роботу з обдарованими дітьми. Слухачі отримують свідоцтво про прослуховування і закінчення курсів.

Технічними вимогами до учасників курсів є: комп’ютер з виходом до мережі Інтернет; знання стандартних програм (Word, Adobe Reader); адрес e-mail.

Загальні вимоги до учасників курсів: вища освіта.

Курси розраховані на 30 годин. Терміни консультацій та занять розміщені на Інтернет сторінці курсів. Вартість таких курсів складає 195 злотих (500 грн.).

Наступним прикладом є дистанційні курси, що реалізуються в Любуському воєводстві „Методи роботи з обдарованим учнем”. Відділ консультування пропонує вчителям, педагогам, психологам та вихователям курси „Методи роботи з обдарованим учнем”, які проходять у формі дистанційного навчання (e-learning).

Заняття 1. Як охарактеризувати обдарованого учня?

- Як розпізнати обдарованого учня (високий рівень загальних та спеціальних здібностей, інтелекту; високі досягнення або можливості досягнень у різних сферах діяльності; творчі та оригінальні досягнення або можливості таких досягнень);
- у обдарованого учня вже у ранньому віці виявляються здібності, які виражаються майстерністю в конкретній сфері;
- високі оцінки є не єдиним показником здібностей обдарованого учня;
- характеристика обдарованого учня у пізнавальних або соціально-емоційній сферах.

Заняття 2. З якими освітніми труднощами стикається обдарований учень?

- високий рівень здібностей не завжди відповідає високим оцінкам;
- синдром неадекватних шкільних досягнень (обдарований учень без успіхів), розбіжності між потенційними можливостями і фактичними досягненнями,
- причини синдрому неадекватних шкільних досягнень (внутрішні і соціальні чинники, що пов’язані з навчально-виховним процесом).

Заняття 3. Як працювати з обдарованим учнем?

- укладання опікуном, учнем і вчителем спільної програми дій у розвитку здібностей обдарованого учня;
- роль авторитету вчителя;
- застосування різних методів роботи та індивідуалізація процесу навчання;
- інформація про учня, як виявити його здібності (методи, що застосовують психологи, педагоги, соціометричні методи, спостереження);
- цілісність та комплексність дій, спрямованих на всебічний розвиток учня;
- виконання учнем асистентських функцій вчителя (проведення фрагменту уроку);
- заохочення до самооцінки;

Заняття 4. План допоміжних дій обдарованому учню.

- зміст плану – загальні та додаткові цілі;
- визначення загальних цілей;
- підкреслення важливості для виховання дитини проведення виховних заходів;

Лекція 5. Диференціація навчальних методів.

- опис методу, який є ефективним у роботі з обдарованими учнями (метод проєктів, позакласні та позашкільні заняття, семінари, тренінги, турніри, конкурси, заняття, що реалізуються у вищих навчальних закладах);
- використання мережі Інтернет як важливого джерела інформації та популяризації здібностей обдарованих учнів та їх досягнень;
- підтримка здібностей обдарованого учня;
- роль психолога або педагога (допомога у подоланні стресу, опрацювання з батьками ефективних методів і форм виховання);
- надання індивідуальних консультацій;
- надання інформації про предметні конкурси, олімпіади, підготовка та заохочення до участі в них;

Завдання для заліку: Розробити та представити сценарій трьох предметних конкурсів, які можна запропонувати обдарованим учням ;

Залік: Представити коротку характеристику занять в Будинках культури, вищих навчальних закладах, які можуть зацікавити обдарованих учнів.

Заняття 6. Мета – освітньо-терапевтична робота з обдарованими дітьми.

- визначення головних освітніх цілей у роботі з обдарованими учнями (заохочення до самоосвіти, самодіяльності, соціально-емоційного розвитку);
- надання учню інформації з різних джерел;
- заохочення до самодіяльності та визначення разом з учителем напрямів подальшого роботи;
- методи і форми допомоги у вихованні обдарованих учнів.

Заняття 7. Методи навчання обдарованих учнів.

- застосування на уроках активних методів, що сприяють розвитку конвергентного мислення, техніці швидкого навчання, методів, що розвивають соціально-комунікаційні уміння (практичні методи, тренінги, дискусії), методи, що сприяють вияву експресії учнів (методи оцінки);
- сценарій тренінгу творчого мислення, самопрезентація.

Під час проходження курсів учителям надаються постійні консультації і допомога [6]. Отже, зміст модулів сконцентрований на методах виявлення обдарованих дітей, освітніх потребах, виборі відповідних освітніх рішень. Іноді розглядаються конкретні завдання, такі як особиста творчість та креативність.

Щодо тривалості курсів, то потрібно звернути увагу на значну диференціацію пропозицій. Тривалість курсів коливається від одного або кількох днів. У таких країнах як Угорщина, Словаччина та Сполучене Королівство (Англія, Уельс і Північна Ірландія) вони закінчуються отриманням свідоцтвом післядипломних студій.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Таким чином, останнім часом у більшості європейських країн спостерігається зростання інтересу вчителів до обдарованої молоді. Освітнями, урядом, науковцями переглядаються правові положення з метою більш гнучкої диференціації та індивідуалізації навчання обдарованих учнів. Подальшого аналізу потребують різного види дослідження у галузі самопідготовки та самовдосконалення вчителів.

Список використаної літератури

1. Бочарова О. А. Обдаровані діти в Польщі: соціально-педагогічна підтримка: монографія / О. А. Бочарова. – Горлівка: Вид-во ГДПШМ, 2012. – 480 с.
2. Boczarova O. Pedagogiczne wsparcie dzieci uzdolnionych w szkołach Polski i Ukrainy / Ołena Boczarova. – Kraków: Oficyna Wydaw. AFM, 2011. – 186 s.
3. Cieślukowska J. Nauczyciel ucznia zdolnego w teorii i badaniach / J. Cieślukowska; pod red. naukową Wiesławy Limont i Joanny Cieślukowskiej // Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych. – Kraków: Oficyna Wydaw. „Impuls”, 2005. – Т. 2. – S. 195–213.
4. Duraj-Nowakowa K. Nauczyciele akademicki w procesie kształcenia pedagogów u progu reformy systemu edukacji / K. Duraj-Nowakowa. // Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1999. – 473 s.
5. Giza T. Podstawy pracy z uczniem zdolnym / T. Giza. – Kielce: Wydaw. Akademii Świętokrzyskiej, 2011. – 166 s.
6. Lubelskie. E-learning. Metody pracy z uczniem zdolnym [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.ekonomiaspoleczna.pl/wiadomosc/698975;jsessionid=1041FDA03C4AEFEA0BE2E2DEB4695>

F74.html?ci=es_komentarze&resid=698975&state=am.

7. Rekrutacja nauczycieli do bezpłatnego kursu [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zdolnizpomorza.pomorskie.eu/Article/184/>.

8. Wspieranie rozwoju uczniów zdolnych: specjalne rozwiązania stosowane w szkołach w Europie [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurydice.org.pl/sites/eurydice.org.pl/files/zdolny.pdf>.

9. Zakres autonomii i odpowiedzialności nauczycieli w Europie [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/094P.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2013

Е. А. Бочарова

Горловский институт иностранных языков

ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

Подготовка и профессиональное усовершенствование учителей одаренных учеников в европейских странах

Вопрос подготовки учителей для работы с одаренными детьми является одним из приоритетных в странах Европейского Союза. На основании анализа Rapорта „Эвридис” автор статьи освещает особенности подготовки и профессионального усовершенствования учителей одаренных учеников в европейских странах. Автором представлены примеры проведения курсов повышения квалификации учителей при помощи дистанционного образования, целью которых является передача слушателям информации, знаний, умений, которые позволяют правильно идентифицировать и диагностировать способности, поддерживать и развивать детские увлечения и интересы.

Ключевые слова: одаренный ученик, подготовка учителей, профессиональное усовершенствование, курсы повышения квалификации.

Ye. Bocharova

Horlivka Institute for Foreign Languages of Donbas State Pedagogical University

Training and Professional Improvement of Teachers Working with Gifted Students in European Countries

The question of preparation of teachers to work with gifted children is one of the priorities in the countries of the European Union. Based on the analysis of the Report „Eurydice” the author covers the features of training and professional improvement of teachers of gifted students in European countries. Such a teacher differs in the level of intellectual abilities and creative approach. Unfortunately, in most countries, teachers who work with gifted children are not considered as a separate category of workers, and are equal to those who work at a usual school.

The experience of Austria and France deserves special attention. Special training for teachers who work with gifted children in these countries is carried out, and in Poland, the UK, Spain, Germany this issue is considered in part.

The author provides examples of professional development courses for teachers through distance education, the goal of which is to share the information, knowledge and abilities with students, as they allow identifying and diagnosing the ability, supporting and developing children's hobbies and interests. A characteristic feature is the fact that in Europe a teacher may voluntarily increase his / her professional level. Terms vary from several days to several months, but after listening to postgraduate courses, students receive a European certificate, which gives them the opportunity to work with talented students.

In countries such as France, Spain, Slovenia special courses are organized for school psychologists and pedagogues, and in Austria, the Netherlands, Portugal there are public or private centres, which help teachers who work with talented students.

Key words: gifted student, teacher training, professional improvement, refresher courses.